

УДК 002.2+371.013

О. В. Антоник, Н. В. Жмовка*Українська академія друкарства***ПРОПАГАНДА КНИГИ І ЧИТАННЯ СЕРЕД УЧНІВ ЯК СУСПІЛЬНИЙ ПРІОРИТЕТ: КНИГОЗНАВЧО-ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ**

Здійснено ретроспективний огляд публікацій, присвячених шляхам і методам залучення книжки до навчально-виховного процесу та поза навчальної діяльності школярів. Актуалізовано проблему пропаганди читання як соціокультурного і психологічного феномена та важливого чинника комунікативної культури особистості. Звернено увагу на необхідність всебічної державної підтримки книги і читання в Україні.

The retrospective review of the publications dedicated to the ways and methods of book attraction to the educational process and extra curriculum pupil's work was given. The problem of book reading propaganda as socio cultural and psychological phenomena and an important factor of the communicative personality culture was actualized. The attention was paid on the necessity of the thorough state book support and reading in Ukraine.

Розвинута книжкова справа забезпечує суспільство якісним інформаційним продуктом, сприяє появі нових ідей, допомагає формувати ціннісні орієнтації та моделі поведінки. Паралельно з розповсюдженням інформації здійснюється поширення, засвоєння та переоцінка етичних та естетичних цінностей, відбувається обмін персональним досвідом, формується потужне інтелектуальне середовище. Відома дослідниця літературознавчих проблем Марія Зубрицька у книзі «Номо legens: читання як соціокультурний феномен» аргументовано зазначає, що феномен книги і читання — тонкий індикатор стану суспільства, його системи цінностей, на які він має вагомий вплив і впливові яких піддається сам [11].

Відсутність, поки що систематичних досліджень в галузі соціології читання, не дає змоги сформувати узагальнений образ сучасного українського читача. Водночас доречно зауважити, що ситуація в цьому плані поліпшилась: упродовж останніх трьох років з ініціативи Міжнародного фонду «Відродження» та the Fundfar Central and East European Books Project (Amsterdam), за підтримки MATRA Міністерства закордонних справ Нідерландів було проведено соціологічні дослідження читацьких інтересів українців та частково оприлюднено їхні результати [10]. Нагадаємо, що дослідження книжкового ринку є складовою Українського книжкового проекту, реалізація якого почалась у 2006 р. і завершується у 2008 р.

Для того, аби забезпечити зіставлення результатів та динаміку книгокористування, було обрано регулярне дослідження «Омнібус» із застосуванням методу інтерв'ю. Розмір вибірки охопив 1000 інтерв'ю з респондентами у віці від 15 до 59 років, оскільки саме у цьому віковому діапазоні акумулюється найактивніша частина споживачів. Загалом метою дослідження

було: з'ясувати, яка частка українського населення купує книжки, які мотиви цих покупок; дослідити канали реалізації книжок; проаналізувати відмінності між покупцями за каналами реалізації та соціально-демографічними характеристиками; вивчити сезонні коливання на книжковому ринку; зібрати та проаналізувати інформацію про видавців і роздрібних та гуртових продавців, які працюють на ринку України. Не вдаючись детально в аналіз отриманих результатів, оскільки дослідження ще не завершене і не вони є предметом висвітлення у пропонованій публікації, хочемо, однак, зауважити, що у книжковій справі з реалізацією книжкового проекту «крига скресла», з'явився цікавий для практиків емпіричний матеріал, а для теоретиків — міцний ґрунт для належних узагальнень, виявлення тенденцій і закономірностей у читацьких смаках та купівельних перевагах, а відтак і рекомендацій усім суб'єктам книжкового ринку щодо збалансованості попиту і пропозиції, — адже головною метою співпраці видавничих та книготорговельних структур є доведення книжкової продукції до споживача.

Загалом проблеми читачтва в українському книгознавстві мають давні традиції (як приклад можна навести діяльність Кабінету вивчення книги й читача в рамках діяльності Українського науково-дослідного інституту книгознавства). Проведене у 1927 р. під керівництвом Д. Балики Всеукраїнське бібліотечне обстеження продемонструвало серйозні теоретико-методологічні та організаційно-методичні напрацювання, а відтак заявила про себе професійна термінологія, з'явилися перші соціально-демографічні характеристики читачів. Фундаментальні положення Д. Балики в галузі книгознавства та бібліосоціології знайшли своє відображення в таких працях, як «Аналітичний та синтетичний методи вивчення читачівства», «Бібліологічна соціологія», «Про класифікацію друків за соціальним призначенням» та ін. Основні положення Д. Балики щодо вивчення особливостей процесу читання та уподобань читачів висвітлює С. Косик [13]. Згідно з концепцією Д. Балики, вивчення процесу читання нерозривно пов'язане з дослідженням читацьких інтересів.

До речі, проблемою читання шкільної молоді в Україні всерйоз переймалися ще у 20-і рр. ХХ ст. У часописі «Книжка» опубліковано матеріали до анкети на тему: «Що читає українська шкільна молодь та що їй подобається», укладені професором української гімназії у Перемишлі — Євгеном Грицаком і запропоновано для використання в народних і середніх школах, насамперед, вчителями української мови, провідниками наукових гуртків у гімназіях, завідувачами шкільних книгозбірень, а також батьками та усіма прихильниками української книжки взагалі. Таким чином, редакція прагнула «збудити інтерес до такого рода анкет, уважаючи, що вони не лише можуть принести користь видавництвам і пхнути видавничу справу та поширення української книги наперед, — але, що важнійше, покажуть, які автори подобаються загалом, а тим самим, як поступає посередно масове виховання нашого громадянства» [6, с. 10]. Серйозним поштовхом до анкетування стало «прихильне відношення» до подібної справи в трудових школах на Великій Україні у 1920–1922 рр.

Отже, як бачимо, виховний потенціал книги та читання і тоді був актуальним. Пропоновані матеріали були чітко структуровані й мали за мету з'ясувати:

по-перше, коло зацікавлень учнівської молоді та уміння оцінювати вартість книжки, тобто «сліди критицизму малих читальників»;

по-друге, естетичні смаки дітей, головню їх ставлення до ілюстрацій;

по-третє, ступінь національної свідомості й вплив батьків на процес їх формування.

Окрім цього, ініціатори анкетування сподівались отримати цікавий перспективний матеріал для авторів і видавців щодо поживлення ринку дитячої і молодіжної книги, оскільки він «бідний і потребує багатьох доповнень та змін».

Майбутня анкета мала б передбачати відповіді на низку педагогічно важливих питань: що впливає на коло та інтенсивність читання дітей та молоді; «чи лектура її здорова й цінна, чи може шкідлива й нікчемна»; яке місце займає книжка у позашкільних заняттях учня; як він формує власну книгозбірню, роздобуває книжки, дбає про них тощо.

Коло потенційних респондентів було означене як «шкільна молодь від 10-14 року життя; дітвора народніх шкіл від 6–10 років; діти, що знаходяться по захоронках і приютах; молодь нечисленних бурс, ремісничих та фахових шкіл (н. пр. шкіл торговельних, господарських і и.)» [6, с. 11].

Автор був свідомий того, що поданий варіант анкети недосконалий, через те він і називає його «матеріалами до справжньої анкети», заохочуючи до їх обговорення та дискутування педагогічну громадськість — Українське Педагогічне Товариство, Учительську Громаду, Взаємну Поміч Народних Учителів та ін. Через «Книжку» він намагався залучити всіх зацікавлених осіб з усіх закутків Галицької України, вчительство з Волині, Холмщини, Підляшшя та Підкарпатської України, бо «чим більше буде матеріалів, тим лекше буде можна подбати про всебічне висвітлення справи».

Основний стержень анкети передбачав вісім смислових блоків та один додатковий. Перший тематичний блок стосувався стану читання. Другий, третій і четвертий блоки мали розкрити структуру власної бібліотечки, спосіб придбання книжок, джерела інформації про них тощо. Цікаво, що до основних джерел інформації про книгу укладач відносить вчителів-предметників (особливо української мови), товаришів, вітрини книгарень, навколишнє середовище.

Заслуговують уваги відомості (п'ятий блок), які б мали привчати школярів до культури книжкового спілкування, розширення необхідних знань про книгу (йдеться про орієнтування у вихідних відомостях, матеріально-конструктивних особливостях книжки, ілюстративному матеріалі та ін).

Шостий тематичний блок анкети присвячувався домашнім книгозбірням та іншим фрагментам культурного побуту. За переконанням Євгена Грицака, «ядро домашньої бібліотеки мають складати такі книжки, дуже потрібні й цінні для кожного Українця, навіть для малого хлопця чи дівчини, як: 1) Ілюс-

трована Історія України М. Грушевського або Аркаса; 2) «Кобзар» Т. Шевченка (малий або великий, в кількох томах, яке видання — Львівське, Київське чи інше); деякі твори І. Франка».

До конче необхідних книжок, що мають велике просвітницьке значення, автор відносить «лексикони або енциклопедії» (на яких мовах, яких авторів чи укладачів); календарі («Просвіти», «Червоної калини», «Бистриці» чи інші і чи заглядає до них учень? Чи має власний малий календарик «самохотник»?); У цьому ж блоці передбачалося з'ясувати причини, з яких учень не має власних книжок: не цікавився; не має за що купити; не мав інформації про доцільність власної бібліотеки і т. п.

Повчальні відомості про культуру формування і ведення власної бібліотеки вміщує восьмий блок під назвою «Як дбає ученик про свою книгозбірню». Школярам пропонується відповісти на питання: чи оправлені там книжки; як і де вони розміщуються, чи ведеться окремий список (каталог) книжок; чи існує печатка власної книгозбірні; чи позичаються книги іншим дітям і т. д.

У дев'ятому, додатковому блоці пропонується вказати, що розуміє учень під поняттям «визвольна література» і чи знає він такі книжки; чи звертає увагу на мовні особливості й чи впливають вони на засвоєння змісту (мається на увазі різниця між творами галицько-українських та велико-українських письменників); які з прочитаних книжок є найкращими, і які з них учень хотів би придбати.

У рубриці «Ріжні питання» важливо відзначити пропагандистський акцент, зорієнтований на «книжкове спілкування» шкільної молоді, тобто на поширення інформації щодо прочитаних книг і вражень від них.

Оскільки анкета адресувалася школярам широкого вікового діапазону — від 6 до 14 років, то функції путівника виконували «зірочки» з відповідними примітками або спеціальними приписами, наприклад: «Завваги: Питання ІХ розділу: відділів 1. і 2. призначені для учеників у віці 13–14 років» [6, с. 17]. Для отримання достовірної інформації анкета закликає учнів до правдивих і щирих відповідей.

Враховуючи історичні обставини того часу, географію можливого поширення анкет та щоб уникнути національної обмеженості, Євген Грицак наприкінці доречно зауважує, що учні до списку перечитаних і наявних у власній бібліотеці книг можуть додавати чужомовні книги (польські, німецькі, єврейські та ін.).

Загалом ретроспективний аналіз проблеми «книга-читач» дозволяє стверджувати, що воно вивчалось в руслі соціології і психології, педагогіки і філології, філософії і культурології; бібліотекознавства і бібліографознавства і, звичайно ж, книгознавства. Кожна з цих наук вивчала суть і процес читання з позицій власного об'єкта дослідження, але домінуючими аспектами були: читацькі переваги і мотиви читання; рівень читацької культури; вплив читання на соціальну активність і освітні можливості особистості; доля читання у структурі вільного часу, відмінність бібліотечного і позабібліотечного читання і т. д. [21, с. 7].

Окреслене коло проблем дозволяє стверджувати, що попри все, читання було і залишається соціокультурним і психологічним феноменом, і досліджувати його (а водночас і пропагувати) можна у різних аспектах — світоглядному, емоційно-естетичному, духовному. Адже завдяки читанню засвоюються суспільно-фундаментальні цінності, формується зацікавлена толерантна особистість. Для того, щоб вона відбулась, успішно самореалізувалася, читання як діяльність і інтелектуальна технологія мають стати життєвою домінантою.

Право на читання — універсальне право людини, і для його реалізації потрібна підтримка з боку держави, школи, книжкового співтовариства — авторів, видавців, книгарів та бібліотекарів. Створення суспільних пріоритетів у цьому напрямі тісно пов'язане з пропагандою книги і культури читання. Цілком зрозуміло, що висока комунікативна культура, без якої важко уявити соціалізацію особистості, базується не лише на умінні цілеспрямовано і раціонально формувати коло читання, але і на плеканні культури читання як показника культури особистості чи суспільства загалом [2].

Зниження інтересу до книги та читання сприймається цивілізованим суспільством як глобальна проблема сучасності, яку різні країни розв'язують на загальнодержавному рівні по-різному [17]. У загальнонаціональних програмах підтримки читання і пропаганди книги особливе місце відводиться читанню дітей і підлітків — майбутньому будь-якої держави.

Нації, що хочуть читати і читають, формуються з дітей, які читають — майбутніх громадян держави, від яких залежить рівень розвитку науки, бізнесу, культури. Отже, «просування» читання серед шкільної молоді є важливим стратегічним завданням для соціокультурного поступу України. До того ж, традиції формування «добрих» читачів органічно притаманні українському просвітницькому рухові. У тикторівському календарі «Золотий колос» за 1933 р. у статті «Молоді читальники» предметно розглядається проблема «здорового читальництва»: «Молодий хлопчина, змалку добре вихований у читальні, стане в майбутньому без сумніву корисним членом своєї установи і добрим сином своєї нації» [15, с. 142].

До речі, залучення книги до навчально-виховного процесу залишається актуальною проблемою педагогічного книгознавства, — адже для суспільства на всіх історичних етапах його розвитку характерним було прагнення до освіти та знань. Якщо освіта формує зрілу і самодостатню особистість, то її знаряддям, основним виступає пізнавальний потенціал книги. Він реалізується у навчально-виховному процесі та в самоосвітній роботі особистості, що дає підстави говорити про зародження — спочатку на прагматичному, а згодом і на теоретичному рівнях — педагогічного книгознавства, оскільки розвиток вітчизняного книгознавства традиційно опирався на педагогічні концепції. Відомо, що за допомогою книги навчально-виховні завдання успішно вирішувалися з давніх часів. Отже, «учення книжне» було важливою складовою освіченості ще в епоху рукописної книги, а провідні діячі книжкової справи були, як правило, активними просвітителами, як і навпаки [3].

У цьому контексті доречно пригадати педагогічну діяльність Миколи Галушинського — відомого діяча «Просвіти», автора багатьох педагогічних праць, у яких цілеспрямовано пропагується книга як основний засіб розвитку особистості. Серед них, зокрема, можна назвати опубліковані у Львові праці «Українські народні бібліотеки і праця над поширенням книги» (1926), «Геть неписьменність» (1927), «Позашкільна освіта» (1927) [18].

На диво сучасні й педагогічні ідеї Бориса Грінченка, що стосуються видання книжок «науково-популярних, утилітарного змісту й красної словесності». Видатний педагог і мовознавець був переконаний, що вміло організована і спрямована робота з книгою є найголовнішою запорукою формування дитячих уподобань, смаків та загальної ерудиції, а головне завдання книжки — систематично впливати на душу дитини, виховувати її на ідеалах добра, правди і гуманізму, формувати міцні моральні переконання. Та й сама книжка для дитини, за переконаннями Грінченка, мала стати зразком високої культури: це і якісний друк, і чіткий шрифт, і оптимальна довжина рядків, і уміле застосування ілюстративного матеріалу [5].

Якщо говорити про школу і шкільні методи виховання і навчання, серед яких книга завжди була незаперечним авторитетом, особливо доцільно згадати творчий досвід видатного українського педагога Василя Сухомлинського. Основу успіху він вбачав у тому, щоби знання, засвоєні дітьми, стали атрибутом їх подальшого інтелектуального та емоційного розвитку, духовного зростання. У багатій палітрі його педагогічних ідей, форм і засобів навчально-виховного процесу вагоме місце посідала книга. «Щоб підготувати людину духовно до самостійного життя, треба ввести її в світ книги», — ця думка, висловлена в його блискучому, емоційно наснаженому і публіцистично загостреному творі «Серце віддаю дітям», проходить через усю творчу спадщину вчителя [1, с. 304].

Талановитий педагог створив чимало шедеврів педагогічної публіцистики, серед яких і «Народження громадянина» — незвичайна книга про звичайних дітей. У процесі читання вас, як і Сухомлинського, неодмінно буде супроводжувати відчуття глибокого знання дитячої душі й дитячої психології, бо Сухомлинський спочатку зробив те, що описано, тому що його книга — плід наукових роздумів і практичної справи.

У книзі «Народження громадянина» (загальним обсягом понад 300 сторінок) кожна сторінка потрібна і корисна, а всі вони об'єднані високою ідеєю книжкового спілкування. У «кімнаті казки», «кімнаті думки», «джерелі знань», — усюди домінує книга, а лейтмотивом, чітким рефреном навчально-виховної роботи в школі Сухомлинського був заклик: «Збагачайте, наповнюйте, розвивайте душевні й інтелектуальні сили підлітка, бо спустошене, позбавлене інтересів і високих прагнень життя неминуче наповниться «вульгарністю і брудом».

Співзвучні Сухомлинському ідеї щодо стимулювання пізнавальної діяльності школярів знаходимо у публікації Оксани Деркач «До проблеми пізнавальної діяльності в педагогічній практиці» [7]. Авторка наголошує, що пізнаваль-

ний інтерес, як зовнішній стимулятор навчальної і творчої діяльності учнів, є ефективним інструментом вчителя, дозволяє йому зробити навчальний процес цікавим і привабливим. Адже пізнавальна, активна, цілеспрямована діяльність, що відбувається за участю процесів мислення та уяви, властива дитині будь-якого віку — від народження у неї закладений пізнавальний «механізм» як основа самостійного пізнання. Дитяча цікавість є важливим рушієм тяги до знань, тому в процесі навчання та у позанавчальний час у школярів необхідно плекати позитивні емоції як сприятливі умови для розвитку пізнавального інтересу. Важливим засобом виникнення та задоволення пізнавального інтересу в рамках навчального процесу та в позашкільному житті була і залишається книга, особливо популярна.

«Щоб засвоїти велику кількість інформації та розв'язати коло проблем, які ставить сучасна школа, учень передусім повинен досягти високого рівня інформаційної культури, в тому числі вільно орієнтуватися в потоці усної та друкованої інформації», — пише О. Барановська у статті «Формування інформаційної культури учня» [4]. Загалом проблему інформаційної культури досліджували у психолого-педагогічному та бібліотекознавчому аспектах. Якщо перший напрям був зорієнтований на дослідження ролі читання у розвитку особистості, культури роботи з книгою, розуміння тексту, його видів і особливостей (що, безумовно, переплітається з певними книгознавчими проблемами), то другий — здебільшого на форми і методи керівництва читанням.

Пізнавальні перспективи школярів та засоби їх досягнення аналізуються у публікації Т. Долбенко «Форми активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13 років». Аналіз проблеми вікових і психологічних особливостей підлітків у ХХ ст. засвідчив, що у дітей одного і того самого віку індивідуальна різниця в читанні може бути дуже значна. Проте кожному періоду дитинства притаманні свої закономірності читання, читацькі запити і їхній зміст, мотиви звернення до літератури [8]. На думку дослідниці, основна причина «нечитання» полягає у відсутності цікавих дітям книжок. Дитяче читання та його зміст найвразливіші до всіх змін у суспільстві, і тому книжковий дефіцит у першу чергу відбивався на читацькій поведінці дітей і підлітків. Існувала велика різниця між реальним і бажаним читанням, необхідним для духовного формування особистості дитини. Відтак у структурі вільного часу учнів скоротилася частка читання, воно так і не стало улюбленим заняттям для великої кількості дітей і підлітків [9, с. 23].

Авторка стверджує, посилаючись на експериментальні дослідження, що розвиткові та активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13 років сприяють пізнавальні завдання, читацькі конференції, семінари, інтелектуальні конкурси, вікторини.

Наприклад, для підлітків було розроблено сценарій вікторини за змістом конкретних книжок. Для розвитку самостійної пізнавальної діяльності активно використовувалися довідкові видання, після роботи з якими школярі брали участь у грі «Найкмітливіший». Одна із форм самостійного розвитку пізнавальної діяльності учнів полягала в аналітичному огляді книжок певної тема-

тики (зазвичай це були науково-популярні книги різних жанрів), які готували самі учні. Для них організовувалися книжкові вистави «Пізнай і люби», «Природа шукає друзів», «Вивчай біографію рідної планети»; проводились огляди літератури, один з них — «Львівщина як перлина України».

Отже, як бачимо, провідне місце у системі пізнавальних засобів, окрім «обов'язкового» підручника, займають видання іншого цільового призначення — довідники, словники, енциклопедії, книги науково-популярного характеру. Їх використання і засвоєння свідчить про належну інформаційну культуру учнів, без якої у майбутньому немислиме професійне та творче зростання особистості.

Досліджуючи коло читання підлітків та юнацтва у 1970–80-ті рр. ХХ ст., С. Карайченцева робить висновок, що поняття «коло читання» цієї вікової категорії значно ширше, ніж «дитяча література», оскільки складається з трьох компонентів: твори, написані спеціально для дітей; твори, історично «присвоєні» дітьми; і, нарешті, твори, що написані для дорослих, але рекомендуються, відбираються і спеціально готуються для дитячого читання педагогами, вихователями, письменниками, перекладачами, видавцями. Авторка констатує, що у кожний історичний період формування кола дитячого читання у Росії розглядалось як важливий, і чи не найголовніший, засіб формування у дитини цілісного світосприйняття, певної суспільної ідеології. Відтак реальне наповнення кола дитячого читання залежить від національного менталітету, історичних традицій, рівня розвитку національної літератури, її змісту та структури, наявної системи виховання та навчання, вікових особливостей дітей. Так, основне завдання видань для підлітків — максимально підготувати їх до труднощів дорослого життя, виховати стійкість і мужність для боротьби з незгодами, давати образи героїв, які б викликали у підлітків бажання «робити з них життя» [12, с.15].

Сучасний знавець дитячої книги Огар Е. І. справедливо зазначає, що перспектива вивчення сучасної дитячої книжкової культури невіддільна від світу реального дитинства, а комунікативні й функціональні особливості видань для дітей мають обумовлюватися читачем, що живе й формується в сучасному суспільстві й вирізняється конкретними віковими, тендерними, соціальними й етнічними ознаками [16].

Нині ризик втратити читача особливо небезпечний. Це пов'язано з надмірною інформатизацією особистості, під впливом якої губиться книга як джерело знань. У силу відомих суспільних причин діти часто виростають без батьківського виховання, читають те, що їм пропонують з екрану телевізора, Інтернету, рекламних листівок, — і можна лише припустити, як це впливає на формування їхньої свідомості. Отже, окрім «нечитання», постає проблема некоординованого, безсистемного читання (йдеться про читання за межами шкільної програми).

Сьогоднішні матеріали локальних і узагальнюючих досліджень читацької діяльності дітей і підлітків, що загалом не є сенсаційними, радше традиційно-тенденційно-застережливими [20, с. 10]. Вони засвідчують, що у процесі

дорослішання читацька активність дітей знижується, у них спостерігається наростання синдрому примусовості, а відтак сприйняття читання як нав'язливої і мало потрібної діяльності. Водночас книга як засіб виховання та самоосвіти підлітків набуває особливого сенсу. Якщо ми втратили читача-дитину — ми штучно обмежили її інтелектуальний та духовний розвиток, позбавили можливості повноцінного, адекватного комунікування; якщо ж книжкове спілкування не стало особистою потребою для підлітка, — це вже трагедія — як для нього, так і для суспільства. Адже підлітковий етап у розвитку кожної дитини є особливим, переломним, що, безперечно, відбивається на читацьких потребах. Саме у цьому віці яскраво виражена тенденція, з одного боку до осмислення власного «я», з іншого боку — до пізнання внутрішнього світу, до самоствердження, щоб знайти у ньому своє місце, одержати опору для формування поглядів і переконань. Водночас зростає суспільна і громадянська активність підлітків, виразно проявляються індивідуальні відмінності в ставленні до книжки [9].

Навіть з урахуванням розвитку бурхливих інформаційних технологій, які суттєво «віддалили» від підліткової аудиторії традиційну книгу, почасти ще й тому, що збайдужілі до книги і читання батьки, безконечно зайняті зароблянням грошей, приробітками, кар'єрними гонками і т. п., дуже мало або й зовсім не впливають на інсталяцію книжки у виховний процес загалом та сімейні традиції зокрема, мусимо дбати про відновлення її високого соціального статусу та функціонального призначення як засобу індивідуально-особистісного впливу на дитину чи підлітка. Адже книга, матеріально опредмечена у реальному вимірі й дана у конкретно-емпіричних відчуттях, завжди буде трактуватись як демасифікований продукт постіндустріальної цивілізації, що покликаний, окрім задоволення прагматично-інформаційних потреб, задовольняти й естетичні потреби особистості, розкрити «арсенал» емоційно-образного сприйняття книги як культурно-мистецького явища.

На думку сучасної дослідниці книги як культурологічного суспільного чинника Вікторії Маркової, суспільство «третьої хвилі» пропонує кожному вибирати ті засоби комунікації, які найбільше відповідають особистим уподобанням та найфункціональніші при вирішенні певних завдань. При цьому слід пам'ятати, що нові засоби комунікації — інформаційні технології — не здатні змінити природу книжки, навпаки, їхні можливості сприяють розвитку нових засобів виробництва та поширення її традиційних форм, створенню нових форм, надають додаткових можливостей як автору, так і читачеві [14, с. 27].

Принагідно можна зауважити, що комп'ютер та Інтернет не слід вважати однозначними антагоністами книги і читання. Соціологи помітили — не будемо стверджувати, що це тенденція, та все ж: діти, які регулярно користуються Інтернетом, водночас бувають активними і перебірливими читачами. Зниження зацікавленості читанням як захоплюючою — креативною справою, якою можна займатися у позанавчальний час, можна також пояснити дефіцитом відповідних видань про сучасні реалії, гострі проблеми перехідного віку тощо.

Щодо родинної книжкової аури, то вона, хай і опосередковано, впливає на книжкову культуру школяра, особливо молодших класів. У сім'ях, де читають і купляють книги, діти теж активно залучаються до читання і купування, частіше користуються різними типами бібліотек. «Культурний капітал» сім'ї корелюється з рівнем освіти батьків. У сім'ях, де дбають про освіту і духовний розвиток дітей, батьки інтенсивно читають і систематично поповнюють домашню книгозбірню. Збирання книг, добротна домашня бібліотека — величезний виховний засіб: читання привчає думати, фантазувати, формує світогляд, допомагає «влонити» свої інтереси, розвинути здібності, віднайти ті потаємні ниточки, що ведуть у навколишній світ.

У контексті нашого дослідження, що опирається на шкільну молодь як суб'єкта навчально-виховної діяльності, та, відповідно, читацьку аудиторію, доречно пригадати міркування відомого українського філософа Д. Чижевського про значення улюбленої книги у формуванні активного читача. У відомій праці «До психології читача та читання», вперше опублікованій у журналі «Книголюб» (1931 р.), він стверджує, що через улюблену книгу кожен читач стає потенційним бібліофілом «причасним цілій книжковій культурі, а, отже, книжковій справі загалом» [19, с. 37].

Отож, про улюблені книги і їх місце в житті сучасного учня йшлося в експрес-опитуванні, як ефективному методі дослідження книгочитання, проведеному кафедрою книгознавства та комерційної діяльності Української академії друкарства у травні 2007 р.

Плануючи дослідження, ми виходили з того, що інформація, отримана в результаті анкетування, буде корисною видавцям для уточнення попиту на книгу, але аж ніяк не стимулюватиме школярів до читання. Тому для реалізації поставленої мети, пов'язаної з пропагандою книги і читання, працівники кафедри книгознавства і комерційної діяльності Української академії друкарства вирішили застосувати один з найістотніших інструментів піару в системі книжкового маркетингу — творчий конкурс, що проводився паралельно з анкетуванням школярів. Він ефективний тим, що поєднав різні інструменти піару: урочисте нагородження переможців, інтерв'ю і зустрічі з улюбленими авторами, прощтовхувальні «круглі столи» та урочисті заходи, спонсорство, інформацію для ЗМІ та ін. Проведений конкурс «Книга у моєму житті» ще раз акцентував увагу суспільства на важливості книги як пріоритетного фактора соціокультурного розвитку, стратегії формування особистості й держави.

1. Антоник О. В. Книга як чинник освіти і виховання у творчій спадщині В. Сухомлинського // Матеріали міжнар. конф. «1000-ліття книжкової справи»: НБУВ, Київ, 2000. К., 2000. С. 302–318. 2. Антоник О. В. Культура читання як проблема педагогічного книгознавства // Поліграфія і видавнича справа: науково-технічний збірник. Львів, 1995. С. 126–130. 3. Антоник О. В., Стадник О. В. Книга як важливий чинник освіти й виховання в традиціях української педагогіки // Вісник книжкової палати України. 1997. №8. С. 11–14. 4. Барановська О. Формування інформаційної культури учня // Рідна школа. 2000. №31. С. 34. 5. Веркалець М. М. Педагогічні ідеї Б. Д. Грінченка. К., 1990. Сер. 7 «Педагогічна». №7. 6. Грицак Е. Матеріали до анкети на тему: «Що читає українська шкільна молодь, та що їй подобається?» // Книжка. №4–5. С. 10–17.

7. Деркач О. До проблеми пізнавальної діяльності в педагогічній практиці // Вісник книжкової палати. 2002. №1. С. 31–33. 8. Долбенко Т. Форми активізації пізнавальної діяльності підлітків 12–13 років // Вісник книжкової палати. 2004. №9. С. 32–35. 9. Долбенко Т. Проблеми вікових і психологічних особливостей підлітків-читачів у 90-х роках ХХ століття у системі активізації їхньої пізнавальної діяльності // Вісник книжкової палати. 2006. №6. С. 21–24. 10. Повний Звіт Інни Волосевич, GfK Ukraine, Дослідження ринку книжок в Україні 04.09.2007 (ppt, 1,96 МБ) // www.irf.kiev.ua/ua/ini/bookproject/news/?doc:int=5766. 11. Зубрицька М. Homo legens: Читання як соціокультурний феномен. Львів, 2004. 352 с. 12. Карайченцева С. А. Круг чтения подростков и юношества в 1970–80-е годы ХХ века // Книжный бизнес. 2003. № 6. С. 10–15. 13. Косик С. Книга, читач та соціологія читання в творчій спадщині Д. А. Балики // Книга в соціокультурному просторі (досвід книговидання ХІХ–ХХ ст. і сучасні проблеми): доп. і повід. Міжнародної наукової конференції, 3–5 травня 1995 р. / Ред. гр.: І. С. Квітко (відп. ред.) та ін. Львів, 1995. С. 123–124. 14. Маркова В. Трансформація книжки в умовах інформаційного суспільства: культурологічний підхід // Вісник книжкової палати. 2005. №9 (110). С. 25–28. 15. Молоді читальники // Золотий колос: Календар на рік 1933. Львів, 1933. 16. Огар Е. Критерії сучасності та функціональності сучасної української книги для дітей // Поліграфія і видавнича справа. 2007. №2 (46). С. 119–124. 17. Скиба М. Книжкова справа в Україні: проблема системного підходу // Друкарство. 2006. №4. С. 11–15. 18. Українська педагогіка в персоналіях: навч. посіб. У 2 кн. / За ред. О. В. Сухомлинської. Кн. 1. К., 2005. 19. Чижевський Д. До психології читача та читання // Бібліотечний вісник. 1996. №3. С. 35–37. 20. Чтение детей во многом зависит от родителей // Книжное дело. 2007. №1 (63). С. 10. 21. Чтение как стратегия жизни: Материалы международной научно-практической конференции (Москва, 14 декабря 2006 г.) / Сост. М. А. Ермолаева, Ю. П. Мелентьева, А. Ю. Самарин; Отв. ред. Б. В. Ленский. М., 2006.

УДК 002

Н. Н. Зубко

Українська академія друкарства

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КНИГИ ЯК ТОВАРУ

Аналізуються товарні властивості книжки (змістове наповнення, мова, матеріально-конструктивні особливості), які формують її конкурентоспроможність. Визначаються конкурентні можливості книги у порівнянні з іншими джерелами інформації. Акцентується увага на необхідності підвищення конкурентного статусу книги.

The commodity characteristics of the book are analyzed (content, language, material-constructive peculiarities), which form its competence. The competent features of the book in comparison with the other resources of information are determined. The attention is being paid on the necessity of the increasing of the competitive book status

У ринкових умовах для успішного функціонування видавничі та книготорговельні підприємства змушені звертати особливу увагу не тільки на якість книги, її культуру, а й на конкурентоспроможність, яка виступає власне своєрідним мірилом книжкового видання, оцінкою його здатності «вижити» на ринку, бути поміченим і обраним покупцем. Упродовж останніх років на ринку з'явилося чимало однойменних книг. Мова йде, наприклад про підручники та навчальні посібники з економічної теорії, релігієзнавства, соціології, політології, філософії, логіки, маркетингу, менеджменту тощо. Видаються і пе-